

*Ook de natuur kan schadelijk zijn voor archeologische monumenten*

viteiten. In de tweede plaats door er voor te zorgen dat het bodemmilieu en als onderdeel daarvan het grondwater goede bewaaromstandigheden bieden.

Er is veel onderzoek gedaan naar de eisen die materialen stellen en de omstandigheden waaronder aan die eisen kan worden voldaan. De kennis die dat oplevert, is nodig om te kunnen bepalen met welke maatregelen het bodemarchief in stand gehouden kan worden en welke ingrepen beter vermeden kunnen worden, met andere woorden: wat een beleid voor instandhouding in zou moeten houden. Kennis van de omstandigheden helpt bovendien de toekomstige kwaliteit van het bodemarchief te voorspellen, waarmee de archeologische gevoeligheid aangegeven kan worden voor ingrepen die bijvoorbeeld een gevolg zijn van ruimtelijk beleid.

Met behulp van deze kennis kan bepaald worden of instandhouding in situ realiseerbaar is. Daarbij spelen ook de noodzaak van eventuele aanvullende maatregelen, op grond van de bevindingen van een nulmeting van de bestaande situatie en de kosten van deze maatregelen een rol. Los van de inhoudelijke argumenten pleit voor behoud in situ dat de kosten die er aan verbonden zijn doorgaans vele malen lager zijn dan de kosten van opgraven. ❧



## Behoud in situ

Behoud ter plekke is niet alleen wenselijk op grond van de *Wet op de archeologische monumentenzorg*, het levert ook een uitdaging op om archeologische monumenten een zinvolle plaats te geven in onze dagelijkse leefomgeving. In technisch opzicht hoeft het niet voor problemen te zorgen, omdat er voldoende bekend is over de omstandigheden waarin archeologische monumenten duurzaam in stand blijven. Deze brochure gaat daar dieper op in. De brochure *Wet op de archeologische monumentenzorg* behandelt in algemenere zin de gevolgen van de wet en *Archeologie en ruimtelijke ordening* meer specifiek de ruimtelijke ordening.

### INLEIDING

Hunebedden, terpen, grafheuvels, vliedbergen, kasteelheuvels en ringwalburchten zijn stuk voor stuk archeologische monumenten waarvoor behoud in situ, dat wil zeggen ter plaatse, vanzelf spreekt. Omdat ze niet in een archief of een museum passen, zichtbaar zijn en thuis horen in hun omgeving. Ze liggen niet zomaar ergens; er is altijd een verband met het landschap. In dat landschap zijn vaak nog kenmerken terug te vinden uit de tijd van het ontstaan van de monumenten. Het verband met de omgeving is een bron van informatie voor archeologisch onderzoek. Het vergroot de betekenis van de monumenten voor de geschiedschrijving. Maar bovenal is duidelijk dat deze monumenten niet uit hun context gehaald kunnen worden zonder afbreuk te doen aan hun waarde als monument en het landschap waar ze deel van uitmaken. Voor niet-zichtbare monumenten ligt dat misschien op het eerste gezicht minder voor de hand. Er is nu eenmaal niets van te zien. Behoud in situ staat echter voor alle archeologische monumenten voorop. De onderkenning van het verband tussen het archeologische erfgoed en zijn omgeving is niet voor niets een van de grondslagen van de *Wet op de archeologische monumentenzorg*. De wet stelt behoud in situ voorop voor alle archeologische monumenten, niet alleen voor de monumenten die eigenlijk ook landschapsmonumenten zijn, zoals de in het begin genoemde. Daarom moeten we altijd proberen om archeologische monumenten in situ in stand te houden.

### INFORMATIE EN ADVIES

Wilt u meer weten of advies over dit onderwerp, neem dan contact op met de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten:  
InfoDesk, (030) 69 83 456, info@racm.nl.

### ANDERE RACM-BROCHURES

Te bestellen via info@racm.nl.

- *Wet op de archeologische monumentenzorg*
- *Archeologie en ruimtelijke ordening*

### LITERATUUR

- Kars, H. en Smit, A. (2003). *Handleiding fysiek behoud archeologisch erfgoed*. Amsterdam.
- *Leidraad standaard archeologische monitoring*, www.sikb.nl.

- *Praktijkboek instandhouding monumenten*.  
Den Haag.

### RACM Brochure Wet- en regelgeving 5

december 2007

Redactie Ruben Abeling, Gerda de Bruijn,

Dolf Muller en Dirk Snoodijk

Tekst Dingeman Boogert

Foto's RACM

Vormgeving ontwerpjanhaandrikman, Doornenburg

Druk Boom Planeta, Haarlem

Aan deze uitgave kunnen geen rechten worden ontleend.

ISSN 1569-7622

**Gratis abonnementen** op onze Nieuwsbrief met brochures, adreswijzigingen, bestellingen van meerdere exemplaren en al uw vakinhoudelijke vragen: info@racm.nl of (033) 42 17 456. Alle in deze uitgave gepubliceerde afbeeldingen van de RACM zijn tegen betaling te bestellen via (030) 69 83 300.

De Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten is, in samenwerking met anderen, verantwoordelijk voor de zorg voor het Nederlandse erfgoed boven en onder de grond en onder water. In 2006 zijn de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek samengevoegd tot één nieuwe rijksdienst. Wij zijn onderdeel van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

*Een terp is een zichtbaar archeologisch monument*

*Een onzichtbaar archeologisch monument. Behoud in situ staat voor alle archeologische monumenten voorop. De zichtbare én de onzichtbare*

Grafheuvels zijn mooie voorbeelden van landschapsmonumenten



## EISEN

De instandhouding van niet-zichtbare archeologische monumenten stelt in de praktijk wel andere eisen aan de maatschappelijke en de fysieke omgeving dan zichtbare. Zichtbare monumenten hebben als het ware een maatschappelijke positie. Niet-zichtbare hebben die niet. Zelfs als hun bestaan bekend is, spelen ze vaak geen rol in ons bewustzijn van de omgeving. Dat doen ze eigenlijk alleen wanneer ze het onderwerp zijn van overgeleverde verhalen, bijvoorbeeld wanneer Romeinse grafvelden voortleven als plaatsen waar het spookt. Zichtbare monumenten dagen uit tot interpretatie. Bij de niet-zichtbare verzet niets zich tegen een passieve houding. Zichtbare monumenten eisen de aandacht op bij ontwikkelingen die schade toe kunnen brengen. Het bestaan van niet-zichtbare monumenten blijkt vaak pas uit onderzoek in verband met voorgenomen ontwikkelingen. Een positie moeten ze dan nog verwerven. Er zijn ook veel minder beschermde niet-zichtbare monumenten dan zichtbare.

Toch kunnen ook niet-zichtbare monumenten

niet uit hun context gelicht worden zonder verlies aan informatie. Ook zij hebben een verband met het landschap en liggen in een omgeving die nog kenmerken vertoont uit de tijd van hun ontstaan, zij het niet altijd zichtbaar. Het bijbehorende landschap kan later bedekt zijn met lagen klei of veen, of door het water zijn verzwoegen. Voor de betekenis van het monument als bron van geschiedschrijving maakt dat weinig uit. Alleen door behoud in situ wordt de informatie zo volledig mogelijk behouden.

Een minimumvereiste voor behoud in situ zijn goede fysieke omstandigheden voor de instandhouding. Naar die omstandigheden is veel onderzoek gedaan. Daardoor zijn we in staat om per situatie aan te geven wat wenselijk is. Maatschappelijk draagvlak is een andere factor die de kans op duurzaam behoud in situ vergroot. Het komt tot stand door het monument betekenis te geven in zijn omgeving. Het is de moeite waard te bezien of en hoe dat tot stand gebracht kan worden.

Hierna wordt nader ingegaan op de voorwaarden voor behoud in situ.

## MAATSCHAPPELIJK DRAAGVLAK

Archeologische monumenten markeren altijd een of meerdere episoden in de ontstaansgeschiedenis van het landschap zoals we dat nu kennen. Daarmee maken ze deel uit van onze eigen geschiedenis. Het zijn reservoirs van kennis over de samenleving. Gebieden kunnen er hun identiteit aan ontleen. Daarom is het ook de moeite waard om de monumenten een plaats in de huidige of toekomstig veranderde omgeving te geven. Her en der gebeurt dat ook al. Op sommige natuurterreinen worden archeologische monumenten toegankelijk gemaakt en gerestaureerd. Het gebied wint zo aan aantrekkelijkheid en de geschiedenis ervan wordt onder de aandacht van de bezoeker gebracht. De hernieuwde toekenning van betekenis aan het historische gegeven stimuleert bovendien de duurzame instandhouding in situ van de monumenten. Waar zich veranderingen voordoen, biedt de bestaande context niet per definitie aanknopingspunten voor een zinvolle behandeling van het archeologische erfgoed. Hier moet ook gezocht worden naar aanknopingspunten in de nieuwe situatie. Daarvan zijn inmiddels meerdere geslaagde voorbeelden beschikbaar. Zo brengt Utrecht in de nieuwe wijk Leidsche Rijn de Romeinse geschiedenis van het gebied onder de aandacht. Er zijn een deel van de Romeinse grensweg, een aantal wachttorens en een bad-



De visualisering van een Romeinse wachttoren in de Utrechtse nieuwbouwwijk Leidsche Rijn

huis gevisualiseerd. In de Broekpolder bij Heemskerk is de middeleeuwse archeologie behouden en gehanteerd als inspiratie en uitgangspunt voor het ontwerp van een stadspark.

Zo krijgt ook de leefomgeving een geschiedenis, net zoals mensen, gebouwen en dingen die hebben. Ze zijn even belangrijk voor het idee ergens mee verbonden te zijn. De positieve benadering van de archeologische resten in deze voorbeelden biedt vanzelfsprekend de beste garanties voor het duurzame behoud van monumenten in situ.

## De eigen geschiedenis laten zien

Wat is er nu in het algemeen voor nodig om archeologische monumenten een plaats in de omgeving te geven? Bereidwilligheid bij de partijen die daarvoor kunnen zorgen is misschien wel het belangrijkste. Daarnaast moet er enig inzicht bestaan in de mogelijkheden om de monumenten een rol in de omgeving te laten spelen. De gegevens over de monumenten moeten met het oog daarop beschikbaar zijn, bij voorkeur in een aansprekende vorm. Er moet bekend zijn welke geschiedenis ze vertellen. Ook moet duidelijk zijn wat hun plaats is in een ruimer historisch en landschappelijk verband, zodat nagegaan kan worden wat de relatie is met de bestaande situatie en wat die kan zijn met de toekomstige.

Hoe die relatie vorm krijgt, kan verschillen per

Golfen op een archeologisch monument: zichtbaarheid hoeft geen voorwaarde te zijn voor maatschappelijk draagvlak



geval. Het hangt ook af van de aard van de monumenten. Steentijdvindplaatsen bijvoorbeeld liggen soms zo diep onder de oppervlakte dat concretisering in de ruimtelijke inrichting niet voor de hand ligt. Het historische verhaal dient dan vooral als inspiratie. In Leidsche Rijn en ook in Heemskerk komt het verleden wel concreet terug in de toekomstige stad. In het eerste geval in de vorm van zichtbare verwijzingen naar de Romeinse geschiedenis en in Heemskerk naar de periode van bronstijd tot middeleeuwen. De gemeenschappelijke noemer is dat aandacht voor de monumenten duidelijk maakt dat elk gebied een geschiedenis heeft, die het bovendien van andere gebieden onderscheidt. Als die geschiedenis samengaat met actuele kwaliteiten betekent dat een verrijking. Dat behoud in situ van de monumenten daarmee bevorderd wordt, mag duidelijk zijn. De aanwezigheid van monumenten moet vroegtijdig bekend zijn om er rekening mee te kunnen houden. Wanneer alle partijen er vanaf het begin van de gebiedsontwikkeling van op de hoogte zijn, komen zij later bovendien niet voor verras-

singen te staan. Tijdige aandacht voor de monumenten maakt het ook mogelijk om gezamenlijk te verkennen hoe deze een rol kunnen spelen in de plannen. Het archeologische verhaal en het instandhoudingsdoel moeten bij voorkeur wortel schieten in het lokale beleid en de praktische doorwerking daarvan in plannen en hun uitvoering. Zelfs zichtbaarheid van de monumenten hoeft dan geen absolute voorwaarde te zijn voor het scheppen van maatschappelijk draagvlak. Omdat het zo belangrijk is voor het behoud in situ zou in alle gevallen geprobeerd moeten worden archeologische monumenten op te nemen in de omgeving.

## FYSIEKE OMSTANDIGHEDEN

Er van uitgaande dat behoud in situ in principe mogelijk is, is duurzame instandhouding pas gegarandeerd als de omstandigheden goed zijn voor het bewaren van de materialen en sporen waaruit het monument bestaat. Maar hoe zorgen we daarvoor? In de eerste plaats door te voorkomen dat resten en sporen beschadigd worden of verdwijnen door landgebruik en andere acti-